

ПРОФЕСІЯ ПСИХОЛОГА ЯК СФЕРА СОЦІАЛЬНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

УДК 159.98:316.61

Грицюк, Ірина,

кандидат психологічних наук,

Східноєвропейський національний університет

імені Лесі Українки (м. Луцьк, Україна),

кафедра практичної психології та безпеки життєдіяльності,

старший викладач,

e-mail: gr.ira_lutsk@mail.ru

Анотація:

Проаналізовано провідну роль спрямованості інтересів та емоційної компетентності фахівця-психолога. Чим гармонійніше в професії поєднуються функціонально-інструментальні аспекти з соціально-психологічними, тим більше можливостей для самореалізації та творчого перетворення професійної діяльності.

Термін соціальна реалізація професіонала не перетинається з поняттям соціального престижу професії, а передбачає соціально-позитивну спрямованість професіонала, його прагнення до самореалізації.

Реалізація професіонала здійснюється в нестійкому емоційному, соціально-професійному середовищі, тому чим гармонійніше в професії поєднуються функціонально-інструментальні аспекти з соціально-психологічними, тим більше можливостей для самореалізації та творчого перетворення професійної діяльності.

Ефективність професійної діяльності психолога залежить від його готовності до професійної самореалізації, яка передбачає, в першу чергу, сформованість внутрішньої позиції постійного самовдосконалення у практично-психологічній та соціальній діяльності. Оскільки діяльність практичного психолога в цілому спрямована на актуалізацію життєвих ресурсів особистості та розширення сфери її соціально-психологічних можливостей в подоланні різноманітних проблем, то це потребує усвідомлення ним повноцінної професійної концепції, де вирішальну роль відіграє його спрямованість, яку слід розглядати як складову професіоналізму, яка формується ще під час навчання у вищому навчальному закладі.

Аналізуючи зазначене вище, ця професія поєднує в собі і покликання, і професію, тому професіоналізм є певною гармонізацією кваліфікованої майстерності та духовно-моральних якостей особистості

Ключові слова: професійна реалізація, соціальна реалізація, інтереси, емоційна компетентність, емоційно-професійне середовище, внутрішня позиція, спрямованість.

PROFESSION OF A PSYCHOLOGIST AS AN AREA OF IDENTITY'S SOCIAL FULFILLMENT

Hrytsiuk, Iryna,

Candidate of Psychological Sciences,

Lesia Ukrainka East-European National University (Lutsk, Ukraine),

Department of Experimental Psychology

and Life Vital Functions Safety,

senior lector

e-mail: gr.ira_lutsk@mail.ru

Summary:

This article examines the key role of interest orientation and emotional competence of a professional in psychology. The more functionally-instrumental aspects of the profession combine with socially-psychological ones, the more opportunities for self-fulfillment and creative transformation of professional activity are available.

The term of professional's social fulfillment do not touch the term of profession's social prestige, but it has provision for socially positive orientation of the professional, and his ambitions for self-fulfillment.

Professional's fulfillment is carried out in an unstable emotional, socially-professional environment, consequently, the more functionally-instrumental aspects balance with socially-psychological ones in the profession, the more opportunities for self-fulfillment and creative transformation of professional activity are available.

A success of psychologist's professional activity is related to his readiness for professional self-fulfillment, which first of all provides maturity of internal attitude to improve oneself constantly in practical psychology and community activities. Since the work of practicing psychologist is generally intended to actualize personality's vital resources and to extend its social-psychological capabilities in overcoming various problems, it requires an awareness of complete professional concept, where the orientation, which should be considered as a component of professional competence formed as early as in study time at the higher educational institute, plays a decisive role.

Analyzing all above-mentioned, the profession of psychologist combines both calling and profession, as a consequence, professional competence is a certain harmonization of qualified mastership and spiritual and moral qualities of a person.

Key words: professional fulfillment, social fulfillment, interests, emotional competence, emotionally professional environment, internal attitude, orientation.

У сучасних умовах інтенсивного розвитку суспільства провідною сферою соціальної реалізації особистості є професійна реалізація. Саме в цій сфері актуалізується творчий початок людини, спрямований не на біологічне самоствердження, а на ствердження себе як особистості в продуктивній діяльності з ціллю соціального визнання [7, с. 10].

Термін *соціальна реалізація професіонала* не перетинається з поняттям соціального престижу професії, а передбачає соціально-позитивну спрямованість професіонала, його прагнення до самореалізації.

Реалізація професіонала здійснюється в нестійкому емоційному, соціально-професійному середовищі, тому чим гармонійніше в професії поєднуються функціонально-інструментальні аспекти з соціально-психологічними, тим більше можливостей для самореалізації та творчого перетворення професійної діяльності.

Ефективність професійної діяльності психолога залежить від його готовності до професійної самореалізації, яка передбачає, в першу чергу, сформованість внутрішньої позиції постійного самовдосконалення у практично-психологічній та соціальній діяльності. Оскільки діяльність практичного психолога в цілому спрямована на актуалізацію життєвих ресурсів особистості та розширення сфери її соціально-психологічних можливостей у подоланні різноманітних проблем, то це потребує усвідомлення ним повноцінної професійної концепції, де вирішальну роль відіграє його спрямованість, яку слід розглядати як складову професіоналізму, яка формується ще під час навчання у вищому навчальному закладі.

Отже, ця професія поєднує в собі й покликання, й професію, тому професіоналізм є певною гармонізацією кваліфікованої майстерності та духовно-моральних якостей особистості, тобто: «санкціонування» діяльності як сукупність спеціалізованих знань, умінь, навичок набутих індивідом у процесі навчання; професійна самосвідомість як система уявлень про значущість професії [3].

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Реалізаційні стратегії професіонала розглядаються дослідниками в системі двох координат: соціально-особистісна пов'язана з принциповими відмінностями в ціннісно-моральних орієнтирах; соціально-суб'єктна характеризує провідну тенденцію реагування суб'єкта на складну ситуацію [7, с. 18]. Тому важливим мотиваційним компонентом особистості практичного психолога є його інтереси та емоційно-почуттєва сфера.

На думку М.Р. Радовель і С.І. Самігіна, важливим внутрішнім фактором причинної обумовленості людської поведінки до тієї чи іншої професійної діяльності є її інтереси. Немає сфери людської діяльності, де б люди тією чи іншою мірою не керувались одними й не стикались з іншими інтересами. Вони, як і потреби, виражають активне ставлення до оточуючої дійсності [6].

Саме в інтересах проявляються пізнавальні потреби особистості, що у свою чергу забезпечує спрямованість на усвідомлення цілей діяльності й цим сприяє орієнтуванню, ознайомленню з новими фактами, кращому відображенню дійсності. Свої вчинки та вчинки інших людей, зовнішні явища та предмети особистість визначає з точки зору власних інтересів [4]. Тому своєчасне виявлення стійкості та широти інтересів особистості сприяє правильному вибору професії і ефективній реалізації.

Інтерес є специфічною спрямованістю особистості, яка лише опосередковано обумовлена усвідомленням її суспільних інтересів. Специфічність інтересу полягає в тому, що інтерес — це зосередженість на певному предметі думок, що викликає прагнення ближче ознайомитися з ним, глибше в нього проникнути, не упустити його з поля зору. Це тенденція або спрямованість особистості, яка в середині себе містить специфічну емоційну забарвленість.

Інтереси слід розглядати як основу системи цінностей, оскільки саме вони виявляються найбільш важливими силами, навколо яких відбувається формування соціальної структури суспільства. Вченими відмічається розвиток професійних інтересів з віком та переважний вплив на них соціальних факторів, що належать до найближчого соціального оточення [1].

Специфічною рисою інтересу є діяльнісне ставлення до використання умов існування; кожному суб'єкту властива сукупність різних інтересів. У різних умовах життєдіяльності, в різних соціально-демографічних, професійно-кваліфікаційних та інших соціальних груп працівників буде різною структура та спрямованість інтересів [7].

Вивчення й діагностика різноманітності професійних інтересів досить часто взаємозумовлюються зі складанням класифікацій професій, адже мотиви виникають у рамках вже існуючих діяльностей, і що більше стає нових професій, то різноманітніші і професійні інтереси людей [5].

Г. К'юдер виділив десять сфер інтересів особистості діяльність на відкритому повітрі, технічні, обчислювальні, просвітницькі, художні, літературні, музичні, соціальні та канцелярські види професійної діяльності.

Інтереси та схильності враховуються серед інших професійно важливих якостей, вони розподілені за певними чинниками (схильність до обробки матеріалів; схильність до ділових контактів; схильність до нетворчої праці; до етичного виховання дітей, до особливої турботи про свій престиж, схильність до інтелектуальної діяльності, пов'язаної із спілкуванням; схильність до науково-технічної діяльності, до абстрактного мислення й творчої праці, схильність до техніки й управління механізмами; схильність до виробничої діяльності, що приносить видимі результати) різні поєднання цих чинників є зразками інтересу до різних видів професійної праці [2].

Як об'єктивне, незалежне від свідомості явище, інтерес виступає об'єктивним фактором детермінації людської діяльності, та є однією з об'єктивних причин її виникнення. Але для того, щоб проявитись у ролі безпосередньої умови людської діяльності, на думку Є.Г. Глезермана, об'єктивний інтерес повинен пройти через свідомість людини [2]. Для соціально орієнтованої особистості важливим є вміння знаходити умови для поєднання різноманітних інтересів, а також уміння поєднувати свої інтереси з інтересами інших суб'єктів.

Аналіз інтересу був би недостатнім, якби не вказати місце емоційно-почуттєвої сфери в структурі особистості фахівця-психолога. Як зазначає А.В. Петровський, суб'єктивно інтереси відображаються в емоційному переживанні, у своєрідному емоційному тоні. Емоційність не просто зберігається у вигляді додатку, а становить якість невід'ємного компоненту усвідомленого інтересу, оскільки емоції виступають активною силою людських вчинків та діяльності, в тому числі професійної [7].

Більшість теоретиків наголошують на фундаментальній значущості емоційного життя для всіх психічних процесів і, зокрема, тих, що стосуються соціономічної діяльності [3]. Адже людина навколишній світ не лише пізнає, а й виражає до нього своє ставлення. Кожна людина вчиться розпізнавати емоції з дитинства і продовжує навчатись цьому протягом усього життя. При цьому здатність ідентифікувати власні емоції та емоції інших людей значно різняться — і це залежить від багатьох чинників: егоїстична людина не зможе помічати і правильно оцінювати емоційний стан інших людей; а позитивний досвід емоційних переживань, взаємини з найближчим оточенням, навпаки, сприяють розвитку емоційної чутливості, а відповідно, й сприяють розвитку особистості соціально орієнтованого фахівця [7].

Емоційно-почуттєва сфера виступає в єдності з іншими процесами і забезпечує функції само-розуміння і саморозвитку, і є основою суб'єктності позиції соціально орієнтованого фахівця. Вона визначає морально-етичні уявлення людини, які пов'язані із способом задоволення її фундаментальних потреб. Почуття визначаються значущим чинником у розвитку соціально орієнтованої особистості, особливо її мотиваційної сфери. Саме зміст стійких почуттів індивіда розкриває людину як індивідуальність [6, с. 14].

У людини як істоти суспільної емоційно-почуттєва сфера є своєрідною формою орієнтування, що виражається в потребі двостороннього емоційного контакту, у якому особистість відчуває, що сама є предметом зацікавленості, і що інші співзвучні з її власними почуттями. У такому співзвучному емоційному контакті і перебуває кожна здорова людина незалежно від віку утворення та ціннісних орієнтацій [1].

Емоційні тенденції відображають не лише природжені нахили, а й значною мірою культурні та соціальні впливи. І як зазначав М.Д. Левітов, емоційні стани, якщо вони переживаються людиною часто й довго, можуть перетворитися у властивості її характеру. Стан визначає особливості переживань і поведінки, це тривале відчуття, що забарвлює життєві стосунки [5]. Оскільки багато емоційних тенденцій засвоюються саме через соціум, тобто саме з атмосфери емоцій, то емоційно-почуттєву сферу характеризує низка властивостей, зокрема суб'єктивна забарвленість, полярність, амбівалентність, інтенсивність, тривалість, предметність [3].

Емоції та почуття допомагають соціально орієнтованій особистості долати життєві та професійні труднощі, формувати суб'єктивне ставлення до тих чи інших явищ та подій, допомагають налагоджувати контакти з іншими людьми у процесі діяльності, допомагають побудувати цілісний суб'єктивний образ, дають змогу краще зрозуміти внутрішній стан один одного, можуть мотивувати ту чи іншу поведінку людини та ін. Управління емоціями базується на усвідомленні людиною своїх життєвих цілей і співвідношення з ними конкретних цінностей, оцінці значущості подій, здібності до перенесення, позитивному мисленні, вмінні виражати свої почуття соціально прийнятним способом [6].

Емоційні фактори визначають структуру уявлень про себе і ту схему, за допомогою якої особистість описує поведінку інших. Соціономічні професії пов'язані з постійним проявом емоцій, їх розпізнаванням та маскуванню, адже в їх основі лежить спілкування людей. Зі зростанням професійної майстерності збільшується необхідність не до спонтанного вияву емоцій, а їх розрахункового прояву. Такі типові прояви поступово стають особистісною характеристикою, яку А. Ольшаннікова та І. Поцявічус називають емоційністю. Емоційність, на їхню думку, є однією з основних складових темпераменту та однією з центральних та фундаментальних характеристик індивідуальності [9].

Експериментальне вивчення особливостей емоційності виявило зв'язок з такими якостями та процесами, як саморегуляція діяльності; комунікативність; специфіка загальної пристосованості, адаптивності в звичайних та в складних емоційних умовах; характер самооцінки; когнітивний стиль [3].

Теорія когнітивного дисонансу Л. Фестінгера розглядає емоції як основний мотив вчинків людини. Когнітивно-фізіологічна теорія С. Шехтера розглядає емоції як результат інтеграції фізичних, фізіологічних та психологічних чинників; інформаційна теорія емоцій П. Симонова припускає, що емоції є результатом відображення мозком людини певної актуальної потреби та ймовірності її задоволення. Теорія диференційованих емоцій К. Ізарда стверджує, що основну мотиваційну систему людського існування створюють 10 фундаментальних емоцій, кожна з яких наділена унікальними мотиваційними функціями [2].

Останнім часом учені дедалі більше говорять про так званий емоційний інтелект, який охоплює низку здібностей людини розпізнавання власних емоцій, опанування емоціями, розуміння емоцій інших людей. Наявність високого емоційного інтелекту сприяє розвитку соціально орієнтованого фахівця, і є запорукою успішної діяльності в професіях соціономічного спрямування [6].

Для соціономічних професій надзвичайно важливими якостями є вміння управляти власними емоціями (дотримання відповідних правил самоконтролю емоцій та емоційної витримки; вміння захищати себе від емоційного зриву; відволікатись від непотрібної та негативної інформації; вміння обмінюватись змістом емоційних переживань; вміння підтримувати високий рівень самооцінки у себе та в інших), розпізнавати емоції інших.

Однак емоції протягом життя змінюються, навіть ті ж самі ситуації можуть згодом викликати зовсім інші емоції. Формування та переробка емоцій здійснюється в результаті включення людини в нову практику, яка змінює її основні настанови, загальну спрямованість особистості.

Якщо прагнення придушувати та викорінювати емоції неправильно, то вміння регулювати їх прояви необхідно. Бажано, щоб діяльність, що орієнтована на вирішення завдань людини, була емоційною, мобілізувала енергію, але емоції не повинні перетворюватися в головний регулятор діяльності [4].

Люди, які здатні контролювати свої почуття, добре розуміють почуття інших, мають перевагу в умінні діяти за так званими неписаними законами, які ведуть до успіху в особистому і суспільному житті. Адже люди з добре розвинутою емоційною сферою можуть краще налагодити стосунки з оточуючими, швидше знайти вихід із складного становища, здатні більш цілеспрямовано керувати своїми емоціями. Це називається мати високий коефіцієнт емоційного розвитку EQ (термін введений Д. Гоулменом). У це поняття входять такі чинники, як уміння розуміти й керувати своїми емоціями, цілеспрямованість, здатність до співчуття та вміння допомогти людям у налагодженні стосунків [8].

Деякі риси особистості можуть спрощувати або, навпаки, утруднювати інтелектуальну діяльність та розвиток. Зокрема імпульсивність, лабільність фахівця соціономічної сфери можуть призводити до зниження рівня емоційного інтелекту. Тоді як відповідальність, комунікабельність, схильність до лідерства, дружелюбність, скромність активно впливають на розвиток особистості соціально орієнтованого фахівця та на розвиток його емоційного інтелекту [4].

Емоційний інтелект, за визначенням Д. Карузо, Дж. Мейєра, П. Соловея та інших дослідників, — це група ментальних здібностей, які сприяють усвідомленню та розумінню власних емоцій та емоцій оточуючих. Рувен Бар-Он визначив емоційний інтелект як «набір некогнітивних здібностей, компетенцій та навичок, які впливають на здатність людини упоратися з викликами та тиском зовнішнього середовища». Д. Гоулман — як «здатність усвідомлювати власні емоції та емоції інших

людей, щоб мотивувати себе та інших, щоб ефективно управляти емоціями наодинці з собою та при взаємодії з іншими» [1]. Виділяють чотири головних складових емоційного інтелекту самосвідомість, самоконтроль, емпатія та навички стосунків. Д. Гоулман виділяє ще одну важливу складову у визначенні компонентів емоційного інтелекту — мотивацію [8].

На думку Д. Гоулмана, Д. Карузо, Дж. Мейера, П. Соловєя, успіх людини великою мірою залежить від емоційного інтелекту та емоційної компетентності. Оскільки емоційний інтелект, на їхню думку, — це здатність особистості прокладати собі шлях до бажаної мети, він включає в себе вміння контролювати свої емоції, використовувати інтуїцію, комунікабельність, зберігати стійкість та спокій в стресових ситуаціях. Цими науковцями емоційний інтелект визначається як турбота про те, щоб ефективно розуміти себе та інших, вмело вибудовувати стосунки, пристосовуватись та долати життєві труднощі та виклики оточуючого середовища [2].

У рамках співвідношення емоцій та діяльності з'являється термін *емоційна компетентність* — здатність особистості здійснювати оптимальну координацію між емоціями і цілеспрямованою поведінкою [4].

Психофізіологічною передумовою емоційної компетентності служить комплекс властивостей, що виявляються як у чутливості до розбіжності між очікуваним і отриманим результатом, так і в почутті задоволеності досягнутим. Емоційна компетентність пов'язана з умінням особистості співвідносити стиль реагування зі своїми домінуючими потребами й параметрами конкретної ситуації [6].

Регулятивно-емоційна компетентність працівників соціономічних напрямів — це здатність ефективно використовувати соціально-психологічні механізми міжособистісної взаємодії та механізми соціально-професійної адаптації у сфері ділового спілкування [8].

Емоційна компетентність включає здатність розуміти емоції, здатність виражати емоції та здатність називати емоції. Це дозволяє розпізнавати, оцінювати та виражати емоції; припускає уміння породжувати відчуття, сприяючи процесу усвідомлення та мислення; вміння розуміти емоції та продукувати емоційне знання; закріплення досвіду суб'єкта, в тому числі й емоційного; вміння впливати на міжособистісну комунікацію; вміння управляти емоціями для досягнення емоційного та інтелектуального зростання, підвищення культури емоцій [1].

Відповідно до зазначеного вище, можна зробити *висновок*, що психологія соціальної реалізації фахівця включає в себе значну кількість аспектів та рівнів складності. Постійні зміни, що відбуваються в оточуючому світі професіонала, зокрема психолога, постійно ставлять і ставитимуть перед ним нові проблеми та завдання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. *Ананьев Б.Г.* (2001) Человек как предмет познания. — СПб.; Питер. — 288 с.
2. *Андреева И.Н.* (2007) Предпосылки развития эмоционального интеллекта // Вопросы психологии. — № 5.
3. *Андреева И.Н.* (2007) Эмоциональный интеллект исследование феномена // Вопросы психологии. — 2007. — № 3.
4. *Борисhevський М.Й.* (1997) Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості // Цінності освіти і виховання. — К.
5. *Васильюк Ф.Е.* (1984) Психология переживания Анализ преодоления критических ситуаций. — М.
6. *Вилюнас В.К.* (1990) Психологические механизмы мотивации человека. — М. — 288 с.
7. *Ермолаева Е.П.* (2008) Психология социальной реализации профессионала. М. 347 с.
8. *Павленко П.Д.* (ред.) (1999) Основы социальной работы. — М. — 368 с.
9. *Филатова О.* (2000) Эмоциональный интеллект как показатель целостного развития личности // Персонал. — № 5.

REFERENCES

1. *Anan'ev B.G.* (2001) Chelovek kak predmet poznaniya. — SPB.; Piter. — 288 s.
2. *Andreeva I.N.* (2007) Predposylki razvitija jemocional'nogo intellekta // Voprosy psihologii. — № 5.
3. *Andreeva I.N.* (2007) Jemocional'nyj intellekt issledovanie fenomena // Voprosy psihologii. — 2007. — № 3.
4. *Boryshevskij M.J.* (1997) Duhovni cinnosti jak determinanta gromadjans'kogo vyhovannja osobystosti // Cinnosti osvity i vyhovannja. — K.
5. *Vasiljuk F.E.* (1984) Psihologija perezhivaniya Analiz preodolenija kriticheskikh situacij. — M.
6. *Viljunas V.K.* (1990) Psihologicheskie mehanizmy motivacii cheloveka. — M. — 288 s.
7. *Ermolaeva E.P.* (2008) Psihologija social'noj realizacii professionala. M. 347 s.
8. *Pavlenko P.D.* (red.) (1999) Osnovy social'noj raboty. — M. — 368 s.
9. *Filatova O.* (2000) Jemocional'nyj intellekt kak pokazatel' celostnogo razvitija lichnosti // Personal. — № 5.